

KENNIS EN HANDREIKING VOOR ARBEIDSDESKUNDIGEN

Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk

Herkennen & handelen

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Colofon

Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk

Herkennen & handelen

Kennis en handreiking voor arbeidsdeskundigen

Auteurs

Tamara Raaijmakers MSc, *programmamanager Centrum Werk Gezondheid*

Ingrid G. Boelhouwer PhD, *docent-senior onderzoeker Hogeschool van Amsterdam, opleiding Toegepaste Psychologie*

Monique de Jong, *programmaleider en belangenbehartiger Goed leven met kanker Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties (NFK)*

Mr. Drs. Noor van Willegen, *belangenbehartiger Goed leven met kanker Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties (NFK)*

Dit cahier beschrijft de achtergrond en de resultaten van het onderzoek 'Werken met de late gevolgen van kanker. Kennis en handelingsperspectieven voor arbeidsdeskundigen wanneer een kankerbehandeling uit het verleden nú problemen geeft in het werk'. De inzichten uit het onderzoek zijn vertaald naar kennis en handelingsperspectieven voor arbeidsdeskundigen in de vorm van dit cahier en een [compacte handreiking](#) die ook los beschikbaar is.

Het onderzoek is uitgevoerd door Centrum Werk Gezondheid, Hogeschool van Amsterdam opleiding Toegepaste psychologie en de Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties (NFK).

Het Arbeidsdeskundig Kennis Centrum (AKC) heeft het onderzoek en de ontwikkeling van de handreiking mogelijk gemaakt.

Oktober 2024

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Voorwoord

Arbeidsdeskundigen hebben in het werk vaak te maken met werknemers die kanker hebben of hebben gehad. Juist omdat dit veel voorkomt, vinden wij het van belang om kennis hierover aan te reiken aan de professional.

Uit onderzoek komt naar voren dat veel mensen klachten ervaren die ook langere tijd na kanker (behandelingen) aanwezig zijn of pas dan optreden. Deze klachten kunnen van grote invloed zijn op iemands werk en werkvermogen.

Het is belangrijk dat arbeidsdeskundigen alert zijn op signalen van late gevolgen van kanker (behandelingen) als mogelijke oorzaak van werkproblemen en vervolgens kan handelen.

Het onderzoek 'Werken met de late gevolgen van kanker. Kennis en handelingsperspectieven voor arbeidsdeskundigen wanneer een kankerbehandeling uit het verleden nú problemen geven in het werk' heeft een zeer praktisch bruikbare handreiking opgeleverd met handelingsperspectieven voor de professional.

De inzichten en adviezen voor het signaleren en bespreken van gevolgen van kanker (behandelingen) als mogelijke oorzaak van werkproblemen geven handelingsperspectief aan arbeidsdeskundigen voor het informeren, adviseren en begeleiden van de werknemer en werkgever en voor afstemming met de bedrijfsarts.

Ik hoop dat arbeidsdeskundigen zich met deze handreiking versterkt voelen in hun rol zodra zij te maken krijgen met vraagstukken in de werksituatie, die voortvloeien uit eerder doorgemaakte kanker.

Marianne Holleman
Directeur AKC

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker (behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker (behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Samenvatting

Wat zijn late gevolgen van kanker(behandelingen)?

Lichamelijke, cognitieve of psychische klachten die mensen ervaren als gevolg van kanker(behandelingen) en die nog vele jaren na de diagnose aanwezig zijn of pas dan optreden. Het kan gaan om klachten als vermoeidheid, concentratie- en geheugenproblemen, verminderde lichamelijke conditie, fysieke beperkingen en bijvoorbeeld angstklachten of depressieve gevoelens.

Waarom aandacht voor late gevolgen van kanker(behandelingen)?

- Late gevolgen van kanker(behandelingen) kunnen iemands werkvermogen en functioneren in werk beïnvloeden.
- De werknemer of de omgeving legt lang niet altijd de relatie tussen problemen in het werk en de eerder doorgemaakte kanker(behandelingen).
- Ook huisartsen en bedrijfsartsen zijn niet altijd bekend met of alert op late gevolgen van kanker(behandelingen).

Rol van de arbeidsdeskundige

Het is belangrijk dat arbeidsdeskundigen alert zijn op signalen van late gevolgen van kanker(behandelingen) als mogelijke oorzaak van werkproblemen en hierop kunnen handelen vanuit een adviserende rol in de begeleiding van werknemers en werkgevers.

Rode vlaggen voor late gevolgen van kanker(behandelingen) als mogelijke oorzaak van werkproblemen

- 1 Verstoorde werk-privé balans.
- 2 'Burn-out'-achtige klachten.
- 3 Iemand is over de tijd minder contracturen gaan werken.
- 4 Problemen in functioneren op het werk zonder duidelijke aanleiding of reden.
- 5 Verzuim: frequent verzuim en verzuimverleden.
- 6 Een (gedeeltelijke) WIA-uitkering.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Dit cahier biedt arbeidsdeskundigen:

- **Inzicht** in wat late gevolgen van kanker (behandelingen) kunnen zijn.
- **Rode vlaggen** om problemen in het werk door mogelijk late gevolgen van kanker (behandeling) te herkennen en te signaleren.
- **Tips voor handelen** bij late gevolgen van kanker (behandelingen) vanuit adviserende rol bij:
 - begeleiden van werknemers en werkgevers;
 - arbeidsdeskundig onderzoek.
- **Achtergrondinformatie over het onderzoek** dat tot deze inzichten en handelingsperspectieven heeft geleid.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker (behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker (behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Achtergrond

Wanneer een kankerbehandeling uit het verleden nú problemen geeft in het werk

Kanker is een veelvoorkomende ziekte, ook in de werkende leeftijd. Jaarlijks krijgen zo'n 50.000 werknemers de diagnose kanker.¹

De diagnose kanker hoeft niet te betekenen dat iemand niet meer kan werken: bijna driekwart van de werknemers met kanker keert terug op het werk.²

Dit betekent dat een aanzienlijke groep mensen die ervaring met kanker heeft (gehad) aan het werk is. Naar schatting is op dit moment 5% van alle werkenden ooit met kanker geconfronteerd.³

Er is de nodige aandacht voor kanker en werk. Zo is er meer en meer aandacht voor de directe gevolgen van de behandelingen voor het werk en wat de rol van werk kan zijn, op het moment van diagnose, de behandelingen en daarna.

Een onderwerp dat vaak onderbelicht blijft bij kanker zijn de *late gevolgen* van kanker of van de kankerbehandelingen. Het betreffen lichamelijke, cognitieve of psychische klachten die mensen ervaren als gevolg van kanker(behandelingen) en die nog vele jaren na de diagnose aanwezig zijn of dan pas kunnen optreden. Het gaat dan om klachten als vermoeidheid, concentratie- en geheugenproblemen, verminderde lichamelijke conditie, fysieke beperkingen en bijvoorbeeld angstklachten of depressieve gevoelens.

De meerderheid van de mensen die kanker heeft gehad, geeft aan last te hebben van één of meer lichamelijke of psychische klachten, vaak nog vele jaren na diagnose. Deze klachten en problemen kunnen in meer of mindere mate gevolgen hebben voor het werk.⁴

Werknemers die kampen met late gevolgen van kanker(behandelingen) krijgen niet altijd de juiste begeleiding en/of werkaanpassingen die nodig zijn om te kunnen blijven werken. Een van de redenen is dat mensen én hun omgeving niet altijd de relatie leggen tussen de eerder doorgemaakte kanker(behandelingen) en de problemen die ze nu in werk ervaren. Zeker als de diagnose en de behandelingen langer geleden zijn, kan dit een rol spelen. Ook kunnen mensen terughoudend zijn om

¹ NFK (z.d.).

² De Boer e.a. (2020).

³ Boelhouwer (2022a).

⁴ NFK (2024).

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

dergelijke klachten op het werk te delen of te bespreken vanwege onbegrip vanuit de werkomgeving en angst voor mogelijke gevolgen, zoals het verliezen van hun baan.

De arbeidsdeskundige kan een belangrijke rol spelen in signalering en bewustwording van werkproblemen die mogelijk veroorzaakt worden door late gevolgen van kanker(behandelingen) en adviseren over hoe om te gaan met deze gevolgen in relatie tot het werk. Dat kan ervoor zorgen dat meer mensen met late gevolgen van kanker(behandelingen) zo goed als mogelijk aan het werk kunnen blijven. Dit cahier biedt arbeidsdeskundigen daartoe inzichten en handvatten.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

1 Totstandkoming van de handreiking

Onderzoek onder arbeidsdeskundigen en werknemers

De inzichten en de handelingsperspectieven zijn het resultaat van het onderzoek 'Werken met de late gevolgen van kanker. Kennis en handelingsperspectieven voor arbeidsdeskundigen wanneer een kankerbehandeling uit het verleden nú problemen geeft in het werk'.⁵ De uitkomsten van het onderzoek zijn gebruikt in de totstandkoming van een handreiking voor arbeidsdeskundigen.

Het onderzoek had tot doel:

- 1 Inzicht te verkrijgen in de aanwezige kennis en de kennisbehoefte over late gevolgen van kanker (behandelingen) bij arbeidsdeskundigen.
- 2 Alertheid en bewustwording bij arbeidsdeskundigen te vergroten.
- 3 Kennis te bieden en handelingsperspectieven voor arbeidsdeskundigen te ontwikkelen rond late gevolgen van kanker (behandelingen) en werk.

Het onderzoek bestond uit:

- Een online vragenlijstonderzoek onder 78 arbeidsdeskundigen.
- Drie groepsgesprekken met in totaal 12 arbeidsdeskundigen.
- Twee groepsgesprekken met in totaal 10 werknemers.
- Individuele interviews met 3 arbeidsdeskundigen.
- Individuele interviews met 3 werknemers die late gevolgen van kanker (behandelingen) ervaren.
- Interviews met 3 deskundigen op het gebied van arbeidsdeskundigheid en de rol van de arbeidsdeskundige bij (late gevolgen van) kanker en werk.

In totaal zijn 93 arbeidsdeskundigen⁶ en 13 werknemers met late gevolgen van kanker (behandelingen) in het onderzoek betrokken.

Daarnaast is gebruikgemaakt van wetenschappelijke publicaties en andere relevante bronnen, zoals richtlijnen van beroepsverenigingen. Leden van de adviescommissie en van het onderzoeksteam waren ook betrokken bij de herziening van de NVAB-richtlijn Kanker en werk voor bedrijfs- en verzekeringsartsen en deelden onder meer inzichten over late gevolgen van kanker (behandelingen) en werk vanuit dit onderzoek voor de herziening van de richtlijn. Andersom hebben bedrijfsartsen gespecialiseerd in oncologie de handreiking van suggesties voorzien.

⁵ Centrum Werk Gezondheid e.a. (2023-2024).

⁶ De arbeidsdeskundigen kunnen hebben deelgenomen aan het vragenlijstonderzoek en/of aan de groepsgesprekken en/of aan de interviews.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

1 Totstandkoming van de handreiking

2 Uitgangspunten van de handreiking

3 Late gevolgen van kanker (behandelingen) en werk

4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen

5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker (behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Van het onlinevragenlijstonderzoek onder arbeidsdeskundigen is [een factsheet](#) beschikbaar.

Hierna volgen opvallende uitkomsten van de (groeps)gesprekken met werknemers en arbeidsdeskundigen.

Belangrijke uitkomsten bij de werknemers

De meeste werknemers met late gevolgen van kanker(behandelingen) die meededen aan het onderzoek ervaren veel problemen in relatie tot werk. Ze vinden het van belang dat er erkenning en herkenning komt van late gevolgen: er is nog veel onbekendheid over late gevolgen, zowel bij henzelf toen ze ermee te maken kregen, als in de (werk)omgeving. Ook niet elk ziekenhuis biedt informatie over mogelijke late gevolgen van kanker(behandelingen), kwam in de gesprekken naar voren.

In de begeleiding rond werk vinden de werknemers de menselijke maat van belang: zet mij als persoon centraal, vraag wat ik wil, wat ik kan en wat ik nodig heb. Verder vinden werknemers informatie en uitleg over wetgeving bij verzuim en uitval in werk door ziekte van belang.

De betrokken werknemers hebben vrijwel geen ervaring met arbeidsdeskundigen. Een enkeling heeft een arbeidsdeskundig onderzoek gehad. Bijna alle gesproken werknemers geven aan niet te weten wat voor soort professional een arbeidsdeskundige is en wat deze doet. En diegenen die dat wél weten, hebben de kennis vanuit een andere bron dan vanuit hun eigen ervaringen. Kortom: de arbeidsdeskundige is voor de werknemers die meededen aan dit onderzoek een onbekende professional.

Na een uitleg over de expertise van een arbeidsdeskundige geven werknemers aan dat zij achteraf gezien graag zo'n deskundige hadden gehad. Een deskundige die hen coacht, adviseert en uitleg geeft over zowel hoe zij – op een voor hen passende manier – aan het werk kunnen blijven met late gevolgen van kanker(behandelingen). Een deskundige ook die uitleg kan geven over wetgeving bij verzuim en uitval in werk door ziekte. Kortom: de arbeidsdeskundige is een zeer gewenste professional.

Belangrijke uitkomsten bij de arbeidsdeskundigen

Voor het begeleiden van werknemers of voor een arbeidsdeskundig onderzoek heeft een arbeidsdeskundige geen informatie over een medische diagnose. In de rapportages die de arbeidsdeskundige over de werknemer ontvangt, is vanwege privacywetgeving ook geen informatie opgenomen over ziekte(verleden). De arbeidsdeskundigen geven aan dat ze '9 van de 10 keer' van de werknemer wel te horen krijgen welke ziekte iemand heeft (gehad). Veel arbeidsdeskundigen geven aan dat het weten wat voor ziekte de werknemer heeft (doorgemaakt) van meerwaarde is: doordat

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 **Totstandkoming van de handreiking**
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

bekend is waar de klachten of de beperkingen vandaan komen, kunnen ze er meer rekening mee houden. En kan het advies beter aansluiten op wat iemand nodig heeft.

De gewenste kennis rond late gevolgen van kanker(behandelingen) zit dan niet zozeer op het vlak van medische informatie. Het gaat meer over *hoe* een arbeidsdeskundige rekening kan houden met deze late gevolgen van kanker(behandelingen) als mogelijke oorzaak van werkproblemen, en daarmee in de begeleiding en advisering van de werknemer en de werkgever. Verder is er behoefte aan tips en tools op dit gebied.

De bij het onderzoek betrokken arbeidsdeskundigen hebben de nodige ervaring met werknemers met kanker. Ze geven aan dat in de begeleiding van werknemers met kanker het van belang is om maatwerk te bieden: ieder lichaam reageert anders op kanker(behandelingen) en mensen kunnen verschillende behoeftes hebben, ook rond werk. Hierbij is opgemerkt dat juist vanuit die context de werknemer centraal moet staan, en niet de wetgeving.

Arbeidsdeskundigen kunnen inzicht bieden in mogelijkheden voor hulp. Daarnaast kunnen arbeidsdeskundigen werknemers houvast geven door inzicht te bieden in wat de wetgeving (Wet verbetering poortwachter (Wvp), Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA)) inhoudt. Dit kan angst en onzekerheid bij de werknemer in kwestie weghalen, kwam uit dit onderzoek naar voren.

Een andere bevinding is dat arbeidsdeskundigen graag meer bekendheid willen van hun rol als deskundige op het gebied van kanker en werk. Dit geldt ook voor de begeleidende en coachende rol van werknemers en adviserende rol richting werkgevers. Met aandacht voor een vroegtijdige (en daarmee preventieve) inzet van arbeidsdeskundigen om (langdurige) uitval te voorkomen.

Selectieve groep

Veel van de arbeidsdeskundigen die aan dit onderzoek deelnamen, hebben de nodige ervaring in het begeleiden van werknemers met kanker. Bijvoorbeeld in de rol van adviseur of coach vanuit een (in kanker en werk gespecialiseerd) re-integratiebureau. Daarnaast zijn de arbeidsdeskundigen veelal betrokken in Wvp-trajecten en het uitvoeren van arbeidsdeskundig onderzoek. Enkele arbeidsdeskundigen hebben persoonlijk ervaring met late gevolgen van kanker(behandelingen).

Aan het onderzoek namen werknemers deel die ervaringen hadden met eerder doorgemaakte (behandelingen voor) kanker, waaronder baarmoederkanker, bloedkanker, borstkanker, keelkanker, lymfeklierkanker, endeldarmkanker, oogmelanoom en tongkanker. In de werving zijn de werknemers persoonlijk benaderd door de Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties (NFK) en de aangesloten kankerpatiëntenorganisaties en door onderzoeker Ingrid Boelhouwer.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 **Totstandkoming van de handreiking**
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Adviescommissie

Een adviescommissie met vertegenwoordiging van arbeidsdeskundigen en van werknemers met late gevolgen van kanker(behandelingen) heeft het onderzoek en de totstandkoming van de handreiking begeleid. De leden van de adviescommissie waren:

- Anjo Bloemen, voormalig coördinator Opleidingen MFS Radiotherapiegroep, lid NFK-werkgroep Goed leven met Kanker en NFK-werkgroep Kanker en Werk, ervaringsdeskundige late gevolgen Borstkankervereniging Nederland (BVN).
- Vincent Braun, programmamanager Arbeidsdeskundig Kennis Centrum (AKC).
- Janine Duyff, arbeidsdeskundige, coach & consultant in health management Duyff Consult.
- Jacqueline Fransman-Bobeldijk, arbeidsdeskundige Nationale Politie.
- Kim Hulscher, coördinator lotgenotencontact en voorlichting Stichting Olijf, co-president European Network of Gynaecological Cancer Advocacy Groups (ESGO ENGAGE), manager Leger de Heils.
- Roger Pieter Lam, teamleider/opleidingsmanager mboRijnland.
- Bernadette Roekevis, arbeidsdeskundige Roekevis Arbeidsdeskundig Advies.

Met dank aan

Daarnaast hebben de volgende deskundigen bijgedragen aan het onderzoek en de handreiking:

- Ellen van den Berk, arbeidsdeskundige, werkvermogencoach bij Zorggroep Alliade en arbeidsdeskundig onderzoeker naar re-integratie bij herstel van kanker.
- Desiree Dona, klinisch arbeidsgeneeskundige oncologie Radboudumc, review namens de Nederlandse Vereniging voor Arbeids- en Bedrijfsgeneeskunde (NVAB) en kerngroep Richtlijn kanker en werk voor bedrijfs- en verzekeringsartsen.
- Vivian Engelen, coördinator en onderzoeker Doneer Je Ervaring Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties (NFK).
- Marianne Holleman, directeur Arbeidsdeskundig Kennis Centrum (AKC).
- Joan Luites, wetenschappelijk medewerker Richtlijnontwikkeling bij het kwaliteitsbureau van de Nederlandse Vereniging voor Arbeids- en Bedrijfsgeneeskunde (NVAB).
- Shirley Oomens, bijzonder lector Arbeidsdeskundigheid aan de HAN University of Applied Sciences (HAN).
- Tomas Rejda, staf-bedrijfsarts, bedrijfsarts consultant oncologie, dienst Arbo, Vitaliteit en Mobiliteit Erasmus Medisch Centrum.
- Sietske Tamminga, assistant professor Amsterdam UMC, Locatie AMC.

Onderzoeksteam

Centrum Werk Gezondheid, Hogeschool van Amsterdam afdeling Toegepaste Psychologie en de Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties (NFK) hebben het onderzoek uitgevoerd en de handreiking ontwikkeld:

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

1 Totstandkoming van de handreiking

2 Uitgangspunten van de handreiking

3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk

4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen

5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

- Tamara Raaijmakers MSc, programmamanager Centrum Werk Gezondheid.
- Ingrid G. Boelhouwer PhD, docent-senior onderzoeker Hogeschool van Amsterdam, opleiding Toegepaste Psychologie.
- Monique de Jong, programmaleider en belangenbehartiger Goed leven met kanker Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties (NFK).
- Mr. drs. Noor van Willegen, belangenbehartiger Goed leven met kanker Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties (NFK, tot mei 2024).

Arbeidsdeskundig Kennis Centrum

Het onderzoek en de ontwikkeling van de handreiking zijn in opdracht en met steun van het Arbeidsdeskundig Kennis Centrum (AKC) tot stand gekomen.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking**
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

2 Uitgangspunten van de handreiking

Wetenschappelijke onderbouwing en praktijkervaringen

Een onderzoek naar de rol van arbeidsdeskundigen rond late gevolgen van kanker(behandelingen) vormt de basis van deze handreiking.⁷ Aan dit onderzoek namen arbeidsdeskundigen deel, werknemers die late gevolgen van kanker(behandelingen) ervaren en enkele deskundigen op dit gebied. In de handreiking verwijzen we naar resultaten uit dit onderzoek. Andere bronnen van onderbouwing zijn weergegeven.

Werknemers (in loondienst)

De handreiking is gericht op het adviseren en begeleiden van werknemers in dienst bij een werkgever (loondienst). De handreiking kan ook handig zijn bij het adviseren en begeleiden van andere werkenden, zoals zelfstandig werkenden, flexkrachten, uitkeringsgerechtigden of werkzoekenden die te maken hebben met late gevolgen van kanker(behandelingen), maar gaat niet specifiek in op die context.

Openheid over ziekte

Wettelijk gezien heeft een arbeidsdeskundige geen inzicht in de medische achtergrond van een werknemer vanwege privacy en de regels rondom persoonsgegevens. Uit onderzoek dat de basis vormt voor de handreiking volgt dat als een werknemer open is of kan zijn over de ziekte, zeker bij ingrijpende ziektebeelden als kanker, dit arbeidsdeskundigen meer inzicht kan bieden in de context. De arbeidsdeskundige kan hier dan in advisering of begeleiding beter en meer rekening mee houden.⁸

Lange tijd na diagnose en behandelingen

Het handelen van arbeidsdeskundigen zoals bedoeld in de handreiking betreft *niet* de eerste twee jaar *direct na diagnose van kanker*. Veel werknemers met kanker worden in die periode behandeld. Ze krijgen dan veelal te maken met (langdurige) uitval, re-integratieverplichtingen vanuit de Wet verbetering poortwachter (Wvp) en mogelijk een arbeidsdeskundig onderzoek.

De handreiking gaat over de periode van (gedeeltelijk) aan het werk zijn waarbij een werknemer te maken krijgt met problemen in het werk en mogelijke uitval door *late* gevolgen van kanker(behandelingen) en werk. Dit zijn klachten als gevolg van de kanker(behandelingen) die jaren *na* de diagnose en behandelingen van kanker nog steeds aanwezig zijn of dan pas optreden.

⁷ Centrum Werk Gezondheid e.a. (2023-2024).

⁸ *Idem*.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

1 Totstandkoming van de handreiking

2 Uitgangspunten van de handreiking

3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk

4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen

5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Adviseren en begeleiden

De late gevolgen van kanker(behandelingen) kunnen leiden tot (nieuwe) werkproblemen, verzuim en langdurig uitval, en daarmee tot (wederom) een traject van re-integratie vanuit de Wvp en een arbeidsdeskundig onderzoek. Ook is het mogelijk dat de werknemer als gevolg van eerder doorgemaakte kanker(behandelingen) een gedeeltelijke WIA-uitkering heeft en nu een herbeoordeling krijgt omdat er sprake is verminderde arbeidsgeschiktheid.

Handvatten voor herkennen en handelen

De handreiking biedt arbeidsdeskundigen handvatten om werkproblemen die mogelijk veroorzaakt worden door late gevolgen van kanker(behandelingen) te herkennen en ernaar te handelen. Dit handelen betreft advisering van de werknemer en werkgever, zowel vanuit een begeleidende rol van werknemers en werkgevers, als vanuit het arbeidsdeskundig onderzoek.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking**
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk

Late gevolgen van kanker(behandelingen)

Lichamelijke, cognitieve of psychische klachten die mensen ervaren als gevolg van kanker(behandelingen) en die nog vele jaren na de diagnose aanwezig zijn of dan pas optreden. Het kan gaan om klachten als vermoeidheid, concentratie- en geheugenproblemen, verminderde lichamelijke conditie, fysieke beperkingen en bijvoorbeeld angstklachten of depressieve gevoelens.

In de handreiking hanteren we bovenstaande definitie van late gevolgen van kanker(behandelingen). De klachten kunnen tijdens of direct na de kanker(behandelingen) al zijn ontstaan, maar soms ook pas jaren erna optreden. Van sommige klachten is bekend dat mensen hier vele jaren – en mogelijk zelfs blijvend – last van houden.

Cijfers over ervaren late gevolgen van kanker(behandelingen)

Uit de Doneer Je Ervaring-peiling door de Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties (NFK) komen de volgende inzichten naar voren over klachten of problemen die mensen ervaren als gevolg van kanker(behandelingen)⁹:

89% van de mensen die langer dan 2 jaar geleden de diagnose kanker kreeg, geeft aan in de afgelopen 3 maanden last te hebben van één of meer lichamelijke en/of psychische klachten als gevolg van de kanker(behandelingen).

85% van de mensen die langer dan 10 jaar geleden de diagnose kanker kreeg, had in de afgelopen 3 maanden (nog) één of meer lichamelijke en/of psychische klachten.

67% van de mensen die klachten ervaren en betaald werk hebben, geeft aan in de afgelopen 3 maanden in meerdere of mindere mate last te hebben gehad van de gevolgen van kanker(behandelingen) in het werk.

⁹ NFK (2024).

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

1 Totstandkoming van de handreiking

2 Uitgangspunten van de handreiking

3 **Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk**

4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen

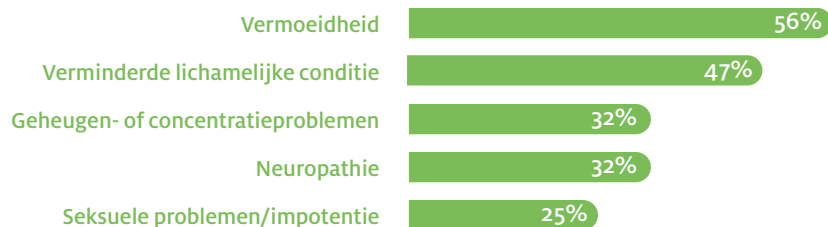
5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

De meest genoemde klachten door (de behandeling van) kanker:

Late gevolgen en langetermijneffecten van kanker(behandelingen)

Naast late gevolgen van kanker(behandelingen) komt de term langetermijneffecten van kanker(behandelingen) voor. Dit om een mogelijk onderscheid te kunnen maken tussen klachten die tijdens of direct na de behandelingen aanwezig zijn en aanhouden (langetermijneffect) en klachten die veel later ná de behandelingen optreden als gevolg van de behandelingen (laat gevolg).

De NVAB-richtlijn Kanker en werk¹⁰ voor bedrijfs- en verzekeringsartsen vermeldt het volgende onderscheid:

- Langetermijneffecten: als nadelige effecten van kanker(behandelingen) meer dan 90 dagen na de behandelingen nog aanwezig zijn.
- Late gevolgen: als de klachten van kanker(behandelingen) zich op een later tijdstip manifesteren.

Andere onderzoekers hebben het bijvoorbeeld over langetermijneffecten als de klachten tenminste vijf jaar ná de behandelingen van kanker aanhouden.¹¹

Een voorbeeld van een langetermijneffect is vermoeidheid. Vermoeidheid treedt direct bij of na de behandelingen op en blijft vaak aanwezig over de tijd, hoogstens ervaart men iets minder vermoeidheid op den duur.¹² Van de mensen die meededen aan de Doneer Je Ervaring peiling van NFK in 2024 en langer dan tien jaar geleden kanker(behandelingen) hebben gehad, kampt bijna de helft van de mensen nog steeds met vermoeidheid.¹³

Het optreden van hart- of longproblemen als gevolg van onder andere bestraling of chemotherapie bij borstkanker is mogelijk een voorbeeld van een laat gevolg: dergelijke klachten treden vaak pas jaren na de behandelingen op, als laat gevolg van de behandelingen.

¹⁰ NVAB (2024 i.o.).

¹¹ Stein e.a. (2008).

¹² IKNL (2019).

¹³ NFK (2024).

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

1 Totstandkoming van de handreiking

2 Uitgangspunten van de handreiking

3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk

4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen

5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Het is vaak lastig een onderscheid te maken tussen langetermijneffect en laat gevolg. Het gaat erom dat klachten herkend worden als gerelateerd aan kanker(behandelingen), ook jaren na de behandeling. Zoals bijvoorbeeld bij psychische klachten. Een deel van de mensen kampt meer dan tien jaar na diagnose en kankerbehandelingen met psychische klachten, zoals depressieve gevoelens en angsten, waaronder angst voor terugkeer van de kanker.¹⁴ Of deze klachten meteen aanwezig waren of pas later, hoeft niet relevant te zijn. Onderzoekers geven aan dat de scheidslijn tussen langetermijneffecten en late gevolgen niet altijd zo scherp is: het is niet altijd mogelijk om precies te bepalen op welk moment de klachten voor het eerst zijn opgetreden.¹⁵

Praktische hantering van omschrijving late gevolgen van kanker(behandelingen)

In de praktijk worden de termen langetermijneffecten en late gevolgen van kanker(behandelingen) vaak door elkaar gebruikt. In de handreiking gebruiken we de omschrijving van late gevolgen waar het mogelijk ook om langetermijneffecten kan gaan. Het gaat meer om de *aard* van de klachten, dan om het *moment* van optreden van de klachten. Het belangrijkste is het vergroten van de bekendheid en het herkennen van klachten die ook jaren na de kanker(behandelingen) aanwezig kunnen zijn of pas dan optreden en van grote invloed kunnen zijn op iemands werk en werkvermogen.

Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen) met impact op werk

Er zijn zoveel soorten kanker, alle met een specifieke manier van behandelen. Het kan gaan om een operatie, bestraling, chemotherapie, hormoontherapie, immunotherapie, doelgerichte therapie, stamceltransplantatie, een andere vorm van behandeling of medicijnen. Of een combinatie van genoemde behandelingen. Sommige kankerbehandelingen geven hele specifieke lichamelijke, cognitieve of psychische klachten of problemen.

En naast dat er zoveel verschillende soorten kanker en behandelingen zijn, kunnen mensen bij eenzelfde soort behandeling, andere late gevolgen ervaren. Of de ene persoon ervaart wel late gevolgen en de ander niet.

Het is ondoenlijk om een compleet overzicht te bieden van mogelijke late gevolgen van kanker(behandelingen) en de gevolgen voor het werk. Om die reden biedt dit cahier in een overzicht van mogelijke late gevolgen van kanker(behandelingen) die problemen in het werk kunnen veroorzaken en/of het werkvermogen kunnen beïnvloeden. Deze voorbeelden staan in [bijlage 1](#). In

¹⁴ NFK (2024).

¹⁵ Stein e.a. (2008).

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

1 Totstandkoming van de handreiking

2 Uitgangspunten van de handreiking

3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk

4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen

5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

[bijlage 2](#) staan mogelijk belemmerende en bevorderende factoren rond werken met late gevolgen van kanker(behandelingen).

In de NVAB-richtlijn Kanker en werk zijn voorbeelden te vinden van fysieke bijwerkingen van de meest voorkomende behandelingen van kanker.¹⁶

Er zijn ook sociaal en maatschappelijk late gevolgen van kanker(behandelingen). Zoals veranderende relaties met partner en vrienden, eenzaamheid, verlies van inkomen en financiële onzekerheid. Op deze meer sociaal-maatschappelijke gevolgen gaat deze handreiking niet in. De NVAB-richtlijn Kanker en werk biedt hier meer informatie over.

¹⁶ NVAB (2024 i.o.).

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

1 Totstandkoming van de handreiking

2 Uitgangspunten van de handreiking

3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk

4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen

5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen

In dit hoofdstuk zijn ervaringen en praktijkvoorbeelden rond late gevolgen van kanker (behandelingen) en werk beschreven. De ervaringen en de voorbeelden zijn afkomstig uit gesprekken met arbeidsdeskundigen.¹⁷

De voorbeelden zijn niet uitputtend: er zijn zoveel verschillende late gevolgen van kanker (behandelingen), die verschillend van invloed zijn op iemands functioneren in werk.

Het doel is een indruk te geven van wat arbeidsdeskundigen tegenkomen aan late gevolgen van kanker (behandelingen) in relatie tot het werk en hoe ze daarmee zijn omgegaan.

Cognitieve klachten

Niet zichtbare problematiek

Er is veel niet-zichtbare problematiek bij late gevolgen van kanker (behandelingen). Zoals cognitieve klachten die zich uiten in problemen met concentratie, geheugen en het verdelen van de aandacht. Er zijn dan randvoorwaarden nodig om het werk goed te kunnen doen, zoals het omgaan met deadlines of productiepiek, of verstoringen in de omgeving. Veel mensen vallen op den duur uit door cognitieve klachten. Vanuit het ziekenhuis is daarover weinig uitleg aan patiënten, is de ervaring van werknemers met late gevolgen van kanker (behandelingen) en arbeidsdeskundigen.

Trigger

‘Het is niet mijn ervaring dat mensen die van kanker genezen en gere-integreerd zijn dan ineens na drie jaar plotsklap cognitieve klachten krijgen’, geeft een arbeidsdeskundige aan. ‘Veel vaker is het zo dat mensen al jaren op hun tenen lopen en dat dan door iets wat gebeurt in het werk of in de privésituatie de emmer overloopt.’

Verwarring van klachten met niet goed functioneren

Een werknemer kreeg te maken met functioneringsgesprekken omdat ze niet meer kon voldoen aan de aan haar gestelde eisen vanuit het werk. Daarop viel ze langdurig uit en werd er een re-integratietraject ingesteld. Via een re-integratiebureau kwam ze bij een arbeidsdeskundige. Door goed uitvragen kwam deze arbeidsdeskundige erachter dat de werknemer al twee jaar lang volledig aan het werk was na de behandelingen voor kanker en dat de uitval in het werk een relatie had met late gevolgen van de

¹⁷ Centrum Werk Gezondheid e.a. (2023-2024).

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker (behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen**
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker (behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

behandelingen. De werknemer had de cognitieve klachten onderschat. Ze dacht: ik moet nog verder herstellen, het komt wel goed in de loop van de tijd.

Preventief arbeidsdeskundig spreekuur voor signalering van klachten

Een arbeidsdeskundige werkzaam bij een interne arbodienst geeft aan dat het bedrijf een preventief arbeidsdeskundig spreekuur heeft ingesteld om te voorkómen dat werknemers met problemen in het werk uitvallen. Via zo'n preventief spreekuur kwam een werknemer bij haar terecht. Eerst was het loopbaancentrum ingeschakeld om samen met de werknemer te werken aan functioneren, houding en gedrag. Maar de collega's van het loopbaancentrum hadden de indruk dat hier weleens iets anders aan de hand zou kunnen zijn. De arbeidsdeskundige kwam erachter dat de concentratieproblemen een andere oorzaak hadden, namelijk de gevolgen van een eerder doorgemaakte ingrijpende ziekte. Er is toen een ander traject ingezet.

Cognitieve klachten en vermoeidheid

Ontheffing van nachtdiensten voor politieagent

Voor een politieagent die kampt met hersenmist en vermoeidheid als gevolg van kanker (behandelingen), is een ontheffing aangevraagd voor nachtdiensten om te komen tot een betere energieverdeling. Dit is een ingrijpende maatregel. Voor de organisatie, omdat het een '24-uurs bedrijf' is, maar ook voor de werknemer. Ontheffing van de nachtdienst lijkt een relatief kleine maatregel, maar het maakt iemand ongeschikt voor agentenwerk.

Fysieke klachten

Schilder met arm- en schouderklachten als gevolg van borstkanker (behandelingen)

Een schilder had na een okselkliertoilet veel last gehouden van problemen in de arm en de schouder. Ze ontwikkelde over de tijd niet meer beweeglijkheid in arm en schouder, ook niet na veel trainingen. Ze ervaart veel na-effecten van de behandelingen die haar het werk bijna onmogelijk maken.

Littekenweefsel

Vrouwen met borstkanker kunnen te maken krijgen met littekenweefsel. Het maakt dat het kogelvrije vest niet fijn zit en dat vrouwen hier last van hebben in bijvoorbeeld politiewerk, geeft een arbeidsdeskundige aan.

Een andere arbeidsdeskundige noemt een werknemer in de zorg. Zeven jaar na de diagnose van borstkanker blijkt ze volledig arbeidsongeschikt te zijn geworden door de beperking van littekenweefsel als gevolg van de behandeling.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker (behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen**
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker (behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Verminderde kracht

Een arbeidsdeskundige die ervaring heeft in het begeleiden van vrouwen na borstkanker, geeft aan dat er in deze situatie vaak sprake is van verminderde kracht. Zo kon een doktersassistente bepaalde handelingen niet meer uitvoeren door verminderde kracht en energie.

Veranderd gevoel in vingers

Een arbeidsdeskundige vertelt dat ze regelmatig mensen ziet met sensibiliteitsproblemen die blijvend zijn na de behandelingen van kanker. De werknemers denken dat het wel over gaat, dat het gevoel in de vingertoppen wel terugkomt. Maar haar ervaring is dat de klachten vaak lang aanhouden en soms blijvend zijn. En dat geeft problemen in veel functies. Zoals bij bureauwerk waarbij iemand veel met toetsenbord en muis werkt. Maar ook in de horeca bijvoorbeeld.

Psychische gevolgen

Angst voor terugkeer rond periode van controle

Het is van belang dat leidinggevend en collega's zich bewust zijn van de impact die de periode rond een controle heeft, geeft een arbeidsdeskundige aan. Controles zorgen voor belasting, spanningen en geven psychische druk. Werknemers kunnen zich in die periode daardoor vaak minder goed concentreren.

Veranderd leven

Eenmaal aan het werk vallen veel mensen in een gat. Iedereen gaat ervanuit dat de collega er weer is, maar de verwerking moet dan voor iemand nog beginnen. De werknemer kan dan ook anders aankijken tegen het werk. Zo komt het voor dat eerst alles om het werk draaide, en dat nu de aandacht meer uitgaat naar het gezin en hoe de rol van werk daarin past. Na de behandeling gaat veel aandacht uit naar terugkeer naar het werk, maar veel belangrijker is: hoe ziet iemands toekomst eruit? Wat is de rol van werk daarin? Daar is nu vaak geen ondersteuning bij, is de ervaring van een arbeidsdeskundige.

Vermoeidheid, omgaan met energie

Werknemer legde zelf de relatie niet

De werknemer in kwestie was moe, steeds maar moe. Hij snapte er niks van, hij sportte juist heel veel. Via uitvraag van zijn verzuimverleden kwam de arbeidsdeskundige erachter dat hij eerder voor langere tijd was uitgevallen. Vóór die tijd was er nauwelijks frequent verzuim, na die periode juist veelvuldig. Bij doorvragen over deze periode van uitval, gaf de werknemer aan dat hij vier jaar geleden voor kanker is behandeld. En dat hij eigenlijk nooit meer helemaal opgeknapt is daarna. Zelf had hij de relatie met de huidige klachten niet gelegd.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker (behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen**
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker (behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Werknemer heeft onjuiste verwachtingen

Een vrouw met acute leukemie gaat na haar behandelingen aan het werk. De behandelingen waren heel intensief en hadden zodanige gevolgen dat ze voor 41% arbeidsongeschikt is verklaard. Toch ging deze werknemer weer volop aan de slag. Na een tijd is ze onderuitgegaan. Toen kwam de arbeidsdeskundige in beeld vanuit een re-integratietraject. De arbeidsdeskundige heeft ingezet op passende interventies om haar energetisch vermogen te vergroten. Maar het bleef moeilijk gaan bij deze werknemer die zo graag wilde werken. Toen heeft de arbeidsdeskundige een bedrijfsarts consulent oncologie (BACO) betrokken. Het gaf de werknemer erkenning van haar klachten, ook medisch. De knop ging om bij de werknemer. Ze werkt nu voor een beperkt aantal uur. Bij UWV is een aanvraag gedaan voor herbeoordeling van de WIA.

Wisselende klachten

Maatwerk, ook over de tijd

Een arbeidsdeskundige geeft aan dat het vooral belangrijk is dat de arbeidsdeskundige beseft dat kanker en de behandelingen van kanker de rest van iemands leven beïnvloeden. En dat de gevolgen hiervan ook wisselend aanwezig kunnen zijn over de tijd. Het zal hierdoor altijd gaan om maatwerk.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 **Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen**
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

In dit hoofdstuk zijn ervaringen en praktijkvoorbeelden van late gevolgen van kanker (behandelingen) in relatie tot werk beschreven. De ervaringen en de voorbeelden zijn afkomstig uit gesprekken met werknemers met late gevolgen van kanker (behandelingen).¹⁸

De voorbeelden zijn niet uitputtend: er zijn zoveel verschillende late gevolgen van kanker (behandelingen) die verschillend van invloed kunnen zijn op iemands functioneren in werk. Het doel is een indruk te geven van waar werknemers door late gevolgen van kanker (behandelingen) tegen aan kunnen lopen in het werk.

De indeling is gemaakt naar soort laat gevolg. Sommige late gevolgen hangen met elkaar samen, zoals cognitieve klachten en vermoeidheid, of fysieke klachten en vermoeidheid.

Angstklachten, angst voor terugkeer van de kanker

Beleidsfunctie, drie jaar geleden diagnose endeldarmkanker

De controles elk kwartaal zorgen voor gevoelens van angst. Het is lastig om hiermee om te gaan richting collega's. Die reageren vaak met goedbedoelde reacties die niet aansluiten bij haar gevoel. De klachten maken haar ook onzeker, over haar inzetbaarheid op de langere termijn. Ze werkt ook minder uren dan voorheen.

Leidinggevende functie, zeven jaar geleden diagnose lymfeklierkanker

Er staat een krasje in de agenda, elke drie maanden, voor een controle. Het blijft spannend, geeft hij aan. Het is lastig om onder woorden te brengen wat het met hem doet. De ervaring met kanker maakt ook dat hij minder carrièregericht is geworden.

Cognitieve klachten

Adviserende functie, elf jaar geleden diagnose borstkanker, vier jaar geleden diagnose bloedkanker

Werken in de kantoortuin vormt een grote uitdaging. Collega's die haar storen in haar werk vragen veel van haar vermogen om te schakelen. Net als de gesprekken met klanten én het reizen naar het werk.

¹⁸ Centrum Werk Gezondheid e.a. (2023-2024).

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker (behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 **Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers**

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker (behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Na zo'n werkdag is het van belang om in de auto goed te focussen om veilig thuis te komen. Eigenlijk gaat ze over haar grenzen. Het werken op kantoor probeert ze om die reden te beperken tot één dag.

Beleidsfunctie, drie jaar geleden diagnose endeldarmkanker

Ze komt dingen tegen, waarvan ze zelf geen idee had dat ze het daar moeilijk mee had, geeft ze aan. Zoals de vraag om tijdens een bijeenkomst 'even aan te schuiven'. 's Nachts tolde haar hoofd door deze onverwachte activiteit.

Zorgverlener, negen jaar geleden diagnose borstkanker

Nu, negen jaar na diagnose, heeft ze nog steeds last van cognitieve klachten, maar wel in mindere mate. Toch merkt ze dat ze vaak niet doorheeft of ze alles goed doorkrijgt qua informatie. Het zou haar helpen als iemand eens een keer 'meekijkt' met haar consulten en dan na afloop doorvraagt over hoe het ging. Kon je je concentreren op de patiënt die je sprak? Hoor je eigenlijk goed wat ze zeggen of doe je alsof terwijl je eigenlijk wel dingen mist?

Cognitieve klachten, vermoeidheid

Leidinggevende functie, zeven jaar geleden diagnose lymfeklierkanker

Hij geeft geleerd om meer kaders te stellen en keuzes te maken: dit is wat ik vandaag kan doen. In zijn agenda blokt hij periodes van werk met tussendoor rustpauzes. En hij heeft aangegeven dat een rustige werkplek nodig is om geconcentreerd te kunnen werken. Het maakt dat hij nu al drie jaar fulltime kan werken. Dit is wel gegaan na een tijd met veel vallen en opstaan. Het opbouwen van het werk was vooral mentaal zwaar. Hij vergat dingen en moest soms mensen drie keer hetzelfde vragen. Beetje bij beetje is het beter gegaan. Maar hij blijft opletten op wat hij aankan.

Advieswerk, zes jaar geleden diagnose borstkanker

Ze heeft moeite om op woorden te komen, is vergeetachtig, heeft moeite met concentreren en is gevoelig voor prikkels. Ze weet dat de klachten te maken hebben met de behandeling van kanker. Deze wetenschap maakt dat ze de klachten meer kan plaatsen en er beter mee om kan gaan. Op het werk last ze pauzes in, let ze erop dat ze niet doorgaat met werken want dan raakt ze overprikkeld en slaapt ze slecht. En ze maakt veel aantekeningen. Met veel pijn en moeite kan ze 24 uur werken, met een gedeeltelijke WIA-uitkering.

Fysieke klachten

Zorgverlener, negen jaar geleden diagnose borstkanker

De linkerkant van haar ribbenkast, de hele zijkant, en op haar borst heeft ze littekenweefsel. Zelf is ze er inmiddels aan gewend, maar cliënten en collega's die haar voor het eerst aan het werk zien zeggen:

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 **Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers**

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werfactoren

‘Wat beweeg je je arm raar.’ Ze heeft niet meer de maximale bewegingsuitslagen van haar linkerarm. Ze heeft allerlei trucjes aangewend om cliënten te kunnen behandelen. Maar veel mensen om haar heen weten niet dat ze dagelijks veel last heeft en dat ze regelmatig naar de fysiotherapeut moet om het weefsel los te maken.

Beleidsfunctie, drie jaar geleden diagnose endeldarmkanker

Overleggen vormen voor haar een uitdaging. Door haar klachten kan ze niet lang achter elkaar zitten. Het werken achter de pc doet ze afwisselend zittend en staand.

Beleidsfunctie, vier jaar geleden diagnose melanoom

De behandelingen van het melanoom in haar oog hebben tot gevolg gehad dat haar gezichtsvermogen is afgenomen. Er zijn de nodige nabehandelingen geweest vanwege vocht achter het netvlies. Met iedere maand een injectie in het oog. Het maakt dat ze haar ogen, ook gedurende de werkdag, regelmatig rust moet geven.

Adviesfunctie, elf jaar geleden diagnose tongkanker

Het werken na de behandeling ging goed, fysiek, mentaal en sociaal. Maar gaandeweg is er littekenweefsel als gevolg van de bestralingen ontstaan. Het maakt het praten lastig. Ook heeft ze last van klemzittende bloedvaten en zenuwen in haar mond, nek, hals, schouders en linkerarm. Het heeft ertoe geleid dat haar functie is veranderd van een leidinggevende naar een adviesfunctie. En dat ze minder uren is gaan werken. Ze merkt dat ze sociaal geïsoleerd raakt. Lunchen met collega’s is te vermoeiend. En collega’s die niet met haar klachten kunnen omgaan, gaan haar uit de weg. De twee à drie uur durende dagelijkse zorg met fysiotherapie, logopedie en mondverzorging maakt dat ze nu nog maar een beperkt aantal uren kan werken en weinig energie overhoudt voor andere dingen.

Fysieke klachten, vermoeidheid

Veiligheidsfunctie, twee jaar geleden diagnose keelkanker

Bij het rinkelen van alarmbellen hoort hij de hoge tonen niet meer. Ook zijn geur is aangetast. Juist zaken die van belang zijn voor zijn werk op gebied van veiligheid in de industrie. Door de kankerbehandeling heeft hij tinnitus (oorsuizen) ontwikkeld. Het maakt ook dat hij zich meer moet concentreren in gesprekken en eerder vermoeid is. Vroeger had hij energie voor tien. Nu moet hij pauzeren tijdens het traplopen.

Onderwijsfunctie, twaalf jaar geleden diagnose borstkanker

Ze voelt zich tien jaar ouder dan voordat ze kanker had, geeft ze aan. Ze vond zichzelf altijd energiek, maar ze kan niet zeggen dat dat weer helemaal is teruggekomen. Ze heeft kunnen terugkeren naar haar

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 **Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers**

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

oude werk, maar zo'n zes, zeven jaar na de behandelingen werd lesgeven aan groepen te vermoeiend voor haar. Ze is nog preventief onder behandeling voor lymfoedeem. Haar werkgever had hiervoor geen begrip. Het heeft erin geresulteerd dat ze aan de slag is gegaan bij een andere organisatie waar ze ook al parttime les gaf. Deze werkgever stelde voor haar de juiste vraag: wat wil je doen? Met veel plezier werkt ze daar nu in een andere functie.

Vermoeidheid

Functie met veel klantcontact, drie jaar geleden diagnose borstkanker

De vermoeidheid speelt haar parten. Ze is zoekende naar wat ze aan kan. In eerste instantie is ze geïntegreerd in haar eigen functie, met een langzame opbouw van uren. Haar werk bestaat uit baliewerk en het ontvangen van mensen. Het was lastig om toe te geven dat dat niet meer lukte. Nu doet ze vrijwilligerswerk. Fysiek lukt dat goed, maar ze is moe in haar hoofd. En op de vermoeidheid is geen peil op te trekken, het kan er ineens zijn. Ze krijgt tips van een ergotherapeut om beter te plannen. Maar het blijft lastig. Ze vindt het vooral mentaal zwaar dat ze niet kan doen wat ze graag wil.

Beleidsfunctie, drie jaar geleden diagnose endeldarmkanker

Ze heeft kunnen terugkeren in haar eigen functie. In het aantal uren dat ze ook voor haar ziekte werkte. Met daarbij twee uur reistijd per dag. Ze gebruikt een dagindeling om goed met haar energie om te kunnen gaan. Haar manager weet dat ze 'niet meer 100% dezelfde is' en ze zegt ook nee tegen bepaalde werkzaamheden. Maar ze geeft aan dat ze 's avonds niks meer kan. Vroeger sportte ze, nu valt ze om negen uur 's avonds in slaap. Alle energie gaat in het werk zitten. Haar klachten schaarst ze onder vermoeidheid, maar het is een optelsom van fysiek en mentaal. Van alles om je heen, het schakelen en de dingen die meer energie kosten dan voorheen.

Verkoopfunctie, acht jaar geleden eierstokkanker

Met name de fysieke vermoeidheid kwam heel erg op de voorgrond. Sneller moe, ze moest bijvoorbeeld gaan liggen na een paar uur werken. Collega's gingen op de werkvloer empathisch, begripvol en bewust met haar om. De afspraak werd toen gemaakt dat maar één collega haar werk gaf, zodat deze persoon prioriteiten kon stellen. Zo wist ze wat haar aan werk te wachten stond. De collega hield ook in de gaten of het werk voor haar niet te veel werd. De vermoeidheid is afgenomen en inmiddels vergelijkbaar met de situatie voordat ze de diagnose en behandeling van kanker kreeg.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 **Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers**

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Bronnen

- Boelhouwer, I.G. (2022a). Symposium Werk & Kanker: een uitwisseling van kennis en ervaring Keynote 24 juni 2022, Hogeschool van Amsterdam hva.nl/kmr/gedeelde-content/projecten/promotieonderzoeken/werk-na-kanker.html
- Boelhouwer, I.G. (2022b). Work functioning beyond return to work past cancer diagnosis: The impact of chronic late effects of cancer treatments, autonomy and support at work on work functioning 2-10 years past cancer diagnosis. PhD thesis. globalacademicpress.com/ebooks/ingrid_boelhouwer/
- Boelhouwer, I.G., Vermeer, W., & Van Vuuren, T. (2021a). The associations between late effects of cancer treatment, work ability and job resources: a systematic review. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 94(2), 147-189. doi.org/10.1007/s00420-020-01567-w
- Boelhouwer, I.G., Vermeer, W., & Van Vuuren, T. (2021b). Late effects of cancer (treatment) and work ability: guidance by managers and professionals. *BMC Public Health*, 21, 1255 (2021). doi.org/10.1186/s12889-021-11261-2
- Boelhouwer, I.G., Vermeer, W., & van Vuuren, T. (2022a). Late effects of cancer treatment, job resources, and burnout complaints among employees with a breast cancer diagnosis 2–10 years ago: A longitudinal study. *Frontiers in Psychology*, 12, 793138. doi.org/10.3389/fpsyg.2021.793138
- Boelhouwer, I.G., Vermeer, W., & van Vuuren T. (2022b). Work ability among employees 2-10 years beyond breast cancer diagnosis: Late treatment effects and job resources – A longitudinal study. *WORK: A Journal of Prevention, Assessment & Rehabilitation*, Pre-press. doi.org/10.3233/WOR-211288
- Boer de, A.G., Torp, S., Popa, A. et al. (2020). Long-term work retention after treatment for cancer: a systematic review and meta-analysis. *Journal of Cancer Survivorship*, 14, 135-150 (2020). doi.org/10.1007/s11764-020-00862-2
- Centrum Werk Gezondheid, Hogeschool van Amsterdam, Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties en Arbeidsdeskundig Kennis Centrum (2023-2024). Onderzoek: 'Werken met de late gevolgen van kanker. Kennis en handelingsperspectieven voor arbeidsdeskundigen wanneer een kankerbehandeling uit het verleden nú problemen geeft in het werk'. De resultaten van dit onderzoek zijn verwerkt in dit cahier, in een [handreiking](#) en in een [factsheet](#).
- IKNL (2019) Kankerzorg in beeld. Over leven met en na kanker. iknl.nl
- NFK (2024) Verder leven met of na kanker, hoe is dat voor jou? Landelijke Doneer Je Ervaring-peiling van Nederlandse Federatie voor Kankerpatiëntenorganisaties (NFK) en de samenwerkende lidorganisaties, februari 2024. nfk.nl/inzichten/doneer-je-ervaring-peilingen/verder-leven-met-of-na-kanker-hoe-is-dat-voor-jou
- NFK (z.d.). Werken met of na kanker. Geraadpleegd 7 maart 2024 nfk.nl/themas/kanker-en-werk/werken-met-of-na-kanker

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

NVAB (2024 i.o.) Richtlijn Kanker en Werk voor bedrijfsartsen en verzekeringsartsen. [nvab-online.nl](https://www.nvab-online.nl)
Stein, K.D., Syrjala, K.L., & Andrykowski, M.A. (2008). Physical and Psychological Long-Term and Late Effects of Cancer. *Cancer*, 112(11 Suppl): 2577-2592. doi.org/10.1002/cncr.23448
Wierman D. (2016) Werknemers nemen geen risico: ex-kankerpatiënten aan de zijlijn door verkeerde beeldvorming. *AD Visie*, augustus 2016. [arbeidsdeskundigen.nl/cms/public/files/2016-08/ad-visie-2016-04-werkgevers-nemen-geen-risico.pdf](https://www.arbeidsdeskundigen.nl/cms/public/files/2016-08/ad-visie-2016-04-werkgevers-nemen-geen-risico.pdf)

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Bijlage 1 | Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Deze bijlage biedt twee overzichten van mogelijke late gevolgen van kanker(behandelingen) die problemen in het werk kunnen veroorzaken en/of het werkvermogen kunnen beïnvloeden.

Het eerste overzicht is samenvattend en is afkomstig uit onderzoek onder mensen met late gevolgen van kanker(behandelingen) van de Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties (NFK).¹⁹

Het tweede overzicht is afkomstig uit promotieonderzoek naar werken met late gevolgen van kanker(behandelingen) van Ingrid G. Boelhouwer, Hogeschool van Amsterdam opleiding Toegepaste Psychologie.²⁰

Er zijn nog weinig wetenschappelijke publicaties en bijvoorbeeld systematische reviews over late gevolgen van kanker(behandelingen) en functioneren in werk. Om die reden geven we een uitgebreidere toelichting bij het promotieonderzoek. Ook bij dit onderzoek betreft het geen compleet beeld van werkproblemen bij late gevolgen van kanker. Het gaat om het bieden van inzichten in de samenhang tussen late gevolgen van kanker(behandelingen) en functioneren in werk.

1 NFK Doneer Je Ervaring-peiling ‘Verder leven met of na kanker, hoe is dat voor jou?’

Doneer Je Ervaring-peiling betreft onderzoek onder kankerpatiënten. De peiling over ‘Verder leven met of na kanker, hoe is dat voor jou?’ was bedoeld om beter inzicht te krijgen in de gevolgen die mensen ervaren van kanker of de behandeling ervan en wat de invloed van deze gevolgen zijn voor het dagelijks leven, waaronder werk.

Aan het onderzoek namen 5.710 mensen deel die langer dan twee jaar geleden hoorden dat ze kanker hebben of hadden. Van deze groep heeft ruim een derde (35%, n=1.798) betaald werk.

Aan de mensen die de afgelopen drie maanden gewerkt hebben, is gevraagd hoeveel last ze in het werk hebben van de gevolgen van (de behandeling van) kanker. In totaal geeft 67% (n=1.125) aan hier in meerdere of mindere mate last van te hebben.

¹⁹ NFK (2024).

²⁰ Boelhouwer (2022b).

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

De mensen die veel last hebben van de gevolgen van (de behandeling van) kanker in hun werk, ervaren onderstaande klachten of problemen vaker dan respondenten die een beetje of geen last hebben:

- angst;
- geheugen- of concentratieproblemen;
- maag- of darmproblemen;
- mond- of gebitsproblemen;
- neuropathie;
- overgangs- of hormonale problemen;
- problemen met acceptatie (gevolgen van) kanker;
- problemen met bewegen;
- problemen met eten/drinken/gewicht;
- problemen met plannen/overzicht;
- problemen veranderd uiterlijk;
- problemen met zien/horen/praten;
- slaapproblemen;
- somberheid of depressieve gevoelens;
- twijfels over (zin van) leven;
- verminderde lichamelijke conditie;
- vermoeidheid.

2 Promotieonderzoek Ingrid G. Boelhouwer

Het **promotieonderzoek** ging het over het verband tussen de late gevolgen van kankerbehandelingen in relatie tot functioneren in werk en de rol van hulpbronnen in het werk. Het proefschrift bevatte vijf artikelen, waarbij de onderstaande twee artikelen relevant zijn om een aantal voorbeelden te geven van mogelijke late gevolgen van kanker(behandelingen).²¹

In een **systematische review** waarbij het ging over werkvermogen werden 36 onderzoeken geïnccludeerd, waarbij de focus lag op de periode vanaf 2 jaar na kankerdiagnose.²²

Er werd geselecteerd op drie categorieën late gevolgen: fysieke klachten, vermoeidheid en cognitieve klachten. In slechts 11 van de 36 studies werd onderzocht hoe het verband van de late gevolgen met werkvermogen lag. De genoemde fysieke late gevolgen waren zeer divers en hingen sterk samen met het soort kanker en type behandeling. Zo kwamen in de studies met prostaatkanker bijvoorbeeld

²¹ Boelhouwer (2022b).

²² Boelhouwer e.a. (2021a).

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

incontinentie en darmproblemen naar voren. Bij borstkanker gaat het vaak over lymfoedeem, neuropathie, littekenverklevingen of pijn. In de werkzame leeftijd komen ook diverse andere vormen van kanker regelmatig voor, die nog andere fysieke late gevolgen kunnen laten zien, denk bijvoorbeeld aan hoofd-hals kanker. Echter in deze systematische review was het doel niet om een compleet of representatief overzicht van alle mogelijke fysieke late gevolgen te creëren.

In een **interviewstudie** waarbij 58 leidinggevend en professionals zijn geïnterviewd, werden onderstaande concrete voorbeelden van wat men als late gevolgen van kanker (behandelingen) beschouwde genoemd.²³

Fysieke late gevolgen

Voorbeelden van fysieke late gevolgen die zijn genoemd:

- de effecten van chirurgie, zoals lymfoedeem en moeite met armbewegingen;
- neuropathie veroorzaakt door chemotherapie;
- gewrichtspijn door behandelingen met endocriene effecten;
- hartproblemen;
- verminderde weerstand tegen veelvoorkomende ziekten.

Vermoeidheid

Vermoeidheid wordt ook wel aangeduid als energieproblemen of gebrek aan vitaliteit. Vermoeidheid na kankerbehandelingen wordt beschreven als onvoorspelbaar (plotseling optredend) en oncontroleerbaar, hetgeen veel frustratie bij de werkende kan geven. De werkende begrijpt zelf soms niet waar het vandaan komt.

Cognitieve klachten

Als beschrijvingen van cognitieve klachten werd onder andere gegeven:

- het onvermogen om zich te concentreren of om de aandacht te verleggen;
- problemen met multitasking;
- geheugenproblemen;
- problemen met het werkgeheugen;
- gevoeligheid voor prikkels en verstoringen tijdens een taak.

²³ Boelhouwer (2022b).

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker (behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker (behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Voorbeelden zijn werknemers die moeite hebben met het lezen van lange e-mails, moeite hebben om de concentratie vast te houden tijdens een vergadering of tijdens het werken in een kantoortuin.

Opgemerkt wordt ook dat lang niet alle werkenden die kankerbehandelingen hebben ondergaan cognitieve problemen ervaren. Echter, de cognitieve problemen zijn niet direct zichtbaar, en dat maakt het ingewikkeld. Dergelijke klachten kunnen echter wel worden waargenomen in praktisch functioneren.

Angst voor terugkeer van kanker

In deze interviewstudie noemden de geïnterviewden ook de angst voor de terugkeer van kanker als een laat gevolg. Deze angst kan betrekking hebben op de angst om opnieuw een kankerdiagnose te krijgen of de angst voor uitzaaiingen van de in het verleden gediagnosticeerde en behandelde kanker. De angst voor de terugkeer van kanker kan bijvoorbeeld worden getriggerd door ingrijpende levensgebeurtenissen, horen dat iemand anders een recidief of uitzaaiingen heeft, medische controles, kleine fysieke problemen, enzovoort.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Bijlage 2 | Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Deze bijlage biedt twee overzichten van mogelijk belemmerende en bevorderende factoren rond werken met late gevolgen van kanker(behandelingen).

Het eerste overzicht is afkomstig van onderzoek onder mensen met late gevolgen van kanker(behandelingen) vanuit de Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties (NFK).²⁴

Het tweede overzicht is afkomstig van promotieonderzoek naar werken met late gevolgen van kanker(behandelingen) van Ingrid G. Boelhouwer, Hogeschool van Amsterdam opleiding Toegepaste Psychologie.²⁵

Er zijn nog weinig wetenschappelijke publicaties en bijvoorbeeld systematische reviews over late gevolgen van kanker(behandelingen) en functioneren in werk. Om die reden geven we een uitgebreidere toelichting bij het promotieonderzoek.

1 NFK Doneer Je Ervaring-peiling ‘Verder leven met of na kanker, hoe is dat voor jou?’

Doneer Je Ervaring-peiling betreft onderzoek onder mensen die langer dan twee jaar geleden hoorden dat ze kanker hebben of hadden. De peiling over ‘Verder leven met of na kanker, hoe is dat voor jou?’ was bedoeld om beter inzicht te krijgen in de gevolgen die mensen ervaren van kanker of de behandeling ervan en wat de invloed van deze gevolgen zijn voor het dagelijks leven, waaronder werk. Aan het onderzoek namen 5.710 mensen deel. Van deze groep heeft ruim een derde (35%, n=1.798) betaald werk.

Blijvende veranderingen in werk door kanker(behandelingen)

Op de vraag naar wat er door kanker (waarschijnlijk) blijvend veranderd is in het werk van de respondenten met betaald werk, geeft 39% aan dat zij blijvend minder uren zijn gaan werken. Andere veranderingen zijn andere verdeling van uren over de week, een andere functie, andere baan of voor zichzelf begonnen. Een enkeling is meer uren gaan werken. En ruim een kwart (27%) geef aan dat er niets in hun werk blijvend is veranderd.

²⁴ NFK (2024).

²⁵ Boelhouwer (2022b).

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Wat is er door kanker (waarschijnlijk) blijvend in je werk veranderd?

Gewenste veranderingen in werk

Een kwart (25%) van de mensen met betaald werk geeft aan dat ze door de gevolgen van (de behandeling van) kanker iets in hun werk zouden willen veranderen.

In de open antwoorden kwamen deze gewenste veranderingen naar voren:

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker (behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker (behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Gewenste werkveranderingen op acht domeinen

Uit een verdere thematische analyse van de open antwoorden naar gewenste veranderingen in werk, kwamen acht belangrijke domeinen naar voren:

Bij **arbeidsvoorwaarden** gaat het om zaken als verdeling van de werktijd. Sommigen geven aan behoefte te hebben aan meer rustmomenten tijdens de werkdag, of meer flexibiliteit om zelf hun uren in te delen op basis van hun energie. Anderen willen vooral meer regelmaat zonder vroege- of nachtdiensten. Ook geven respondenten aan dat ze een andere balans willen, met minder werk en meer vrije tijd. Anderen willen juist meer gaan werken vanuit financieel oogpunt.

Bij **functie veranderen** gaat het vooral om minder belastend werk. Zoals minder fysiek belastend werk. Ook werken in het onderwijs en banen met veel klantcontact ervaren respondenten als belastend. Aan de andere kant zoekt een aanzienlijk deel van de respondenten juist meer inhoudelijke uitdaging in het werk. Maar niet iedereen durft dat uit angst dit niet waar te kunnen maken. Of de respondenten krijgen de kans er niet toe, omdat ze korte dagen werken.

Bij de wens om van functie te veranderen, ervaren mensen drempels bij het solliciteren. Ze hoeven niet te melden dat ze in het verleden kanker hebben gehad, maar de beperkingen kunnen wel belemmeringen geven in de nieuwe functie, komt hierbij naar voren.

Bij **financiën** gaat het om de mate waarin het financiële aspect van het werk bepalend is of de gewenste verandering in het werk mogelijk is. Dit speelt vooral bij zelfstandig werkenden. Als er minder financiële druk zou zijn, zouden ze minder uren gaan werken, ander werk gaan doen of minder werkdruk willen hebben. Voor sommigen is het werk echt te belastend nu en hebben ze te maken met (de aanvraag voor) een (gedeeltelijke) uitkering.

Bij de **werkgever** betreft het vooral de wens dat er meer begeleiding is vanuit de werkgever bij het oppakken van het werk na kanker. De respondenten geven aan dat daarvoor een betere voorlichting aan leidinggevenden en bedrijfsartsen nodig is over de impact van behandelingen bij kanker voor het werk en voor de hervatting van het werk.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker (behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker (behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Minder werkdruk is een andere gewenste verandering. Stress door werk speelt een grote rol in het leven van de respondenten. Ze willen minder deadlines en meer tijd om taken uit te voeren.

Bij **meer begrip** gaat het om de wens om meer begrip van de leidinggevende, maar vooral ook meer begrip op de werkvloer waar soms een stigma op kanker rust. Meer begrip kan zich dan uiten in open belangstelling, betrokkenheid, meer waardering en een betere bespreekbaarheid van kanker en de gevolgen van kanker, ook voor het werk. Bijvoorbeeld in de vorm van begrip voor de hersteltijd die na kanker nodig is en dat controleafspraken tijd en energie kosten.

De gewenste veranderingen rond de **werkplek** betreffen een meer prikkelarme werkplek, een aparte werkkamer of meer thuiswerken. Daarnaast geven meerdere respondenten aan dat ze afwisseling willen hebben qua zitwerk, omdat ze moeite hebben met het vele zitten.

Een ander punt is dat veel mensen na de behandelingen van kanker een veranderd toiletgebruik hebben. Het zou helpen als de werkplek dicht bij de wc is, of dat in ieder geval het toilet op dezelfde etage is. Zodat het ook minder opvallend is om bijvoorbeeld met incontinentiemateriaal naar het toilet te gaan.

De laatste categorie '**zelf**' gaat over het eigen functioneren, maar ook cognitieve problemen, angst en zingevingsvragen. Wat betreft het eigen functioneren, zouden respondenten meer energie willen hebben. En eigenlijk weer graag 'hun oude zelf' willen zijn om hun oude functie weer te kunnen uitoefenen. Verder komen aspecten naar voren als meer geduld willen hebben, zelfverzekerder willen zijn, voor zichzelf kunnen opkomen en de regie weer in eigen hand nemen. Cognitieve problemen op de werkvloer zijn vaak het gevolg van een verminderde concentratie door chemotherapie of door mentale vermoeidheid, komt naar voren. De angstklachten die sommigen voelen, hangen samen met werkzekerheid en de angst om ontslagen te worden. Maar ook met durf. Bij de zingevingsvragen gaat het om nuttig en betekenisvol werk willen doen.

NFK vraagt werkgevers, leidinggevenden en collega's zich bewust te zijn van factoren die een rol spelen in werken met late gevolgen van kanker(behandelingen) en mensen na kanker de ruimte te geven om – waar mogelijk – hun werk naar wens aan te laten aanpassen. Bijvoorbeeld door flexibelere werkuren of een rustige werkplek aan te bieden. NFK verwacht dat dit de kans verkleint dat mensen uitvallen.

Uit hetzelfde NFK-onderzoek volgt een positieve bevinding dat driekwart van de werkende deelnemers aan de peiling wel enige mate van ruimte voelt om op hun werk te praten over de gevolgen van kanker. Dit biedt een opening om met elkaar in gesprek te blijven over de (on)mogelijkheden. Daar profiteren zowel werknemer als werkgever van, geeft NFK in de rapportage aan.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

2 Promotieonderzoek Ingrid G. Boelhouwer (2022)

De focus van het promotieonderzoek van Ingrid Boelhouwer lag op werkenden die twee tot tien jaar geleden met een kankerdiagnose werden geconfronteerd. De vraag was onder andere in hoeverre bepaalde hulpbronnen in het werk deze groep werkenden verder kunnen helpen. Het ging daarbij om de hulpbronnen autonomie (zoals zelf het werktempo bepalen of de volgorde van taken), ondersteunende leiderschapsstijl en de sociale steun van collega's. Aan het onderzoek deden in totaal 750 werkenden mee, waaronder een grote groep werkenden in loondienst met een eerdere borstkankerdiagnose.²⁶

In een **systematische review** (waarin is gezocht naar Engelstalige studies) ging het over werkvermogen. Er bleek nog maar weinig onderzoek te zijn gedaan naar werkenden meer dan twee jaar na kankerdiagnose.²⁷ In het onderzoek dat wél was gedaan, werd duidelijk dat late gevolgen van kanker(behandelingen) kunnen samenhangen met een lager werkvermogen, maar in dergelijke onderzoeken ging het niet vaak over welke hulpbronnen in het werk in deze situaties positief kunnen werken. In het kleine aantal (allemaal cross-sectionele) onderzoeken dat daar wel over ging, bleek wél dat autonomie in het werk en sociale steun tijdens het werk (van collega's en leidinggevende), ook bij werkenden twee tot tien jaar na kankerdiagnose op zichzelf staand gunstig is met het oog op werkvermogen.

In twee onderzoeken onder 750 Nederlandstalige werkenden is hier vervolgens verder onderzoek naar gedaan (longitudinaal). Niet alleen over werkvermogen, maar ook over burn-outklachten. Daarnaast is onderzocht of hulpbronnen in het werk de verbanden tussen late gevolgen van kanker(behandelingen) en lager werkvermogen of hogere burn-outklachten misschien bufferen.²⁸

Lager werkvermogen

In het promotieonderzoek bleek dat late gevolgen van kanker(behandelingen) samengaan met lager werkvermogen, op dit moment én in de toekomst.²⁹

Bij de werkenden in loondienst speelden vooral hogere niveaus van *vermoeidheid en cognitieve klachten* daar een rol in, en fysieke klachten in mindere mate.³⁰

Autonomie, ondersteunende leiderschapsstijl en de sociale steun van collega's hingen samen met hoger huidig werkvermogen op dit moment (niet in de toekomst), dus dit geeft aan dat deze hulpbronnen continu belangrijk zijn, omdat de invloed snel wegebt.

²⁶ Boelhouwer (2022b).

²⁷ Boelhouwer e.a. (2021a).

²⁸ Boelhouwer e.a. (2022a).

²⁹ Boelhouwer (2022b).

³⁰ Boelhouwer e.a. (2022b).

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Wel is er een attentiepunt wanneer er sprake is van *véél fysieke klachten*. Lage autonomie gaat dan samen met lager werkvermogen, maar te hoge autonomie is dan onverstandig. Dan is er al een optimaal werkvermogen en is veel autonomie extra misschien alleen maar een extra last.

De verschillende klachtenpatronen vereisen dus specifiek maatwerk, in dialoog met de werkende. Iedere situatie is uniek. Bovendien gaat het in dit onderzoek om gemiddelden en kan het in een specifieke situatie anders liggen. Dus ook hier geldt steeds: een dialoog met de werkende is belangrijk.

Hulpbronnen

In een interviewstudie, waarvoor 58 leidinggevend en professionals werden geïnterviewd, kwamen diverse hulpbronnen aan de orde die men in de praktijk als helpend ervaart.³¹

In de begeleiding in geval van *vermoeidheidsklachten* richtte men zich op:

- het bewaken van grenzen;
- voldoende hersteltijd;
- het handhaven van een goede werk-privébalans.

Bij *cognitieve klachten* werden diverse oplossingen gevonden zoals:

- De mogelijkheid om zich terug te trekken;
- Taken één voor één uit te voeren.

Bij *fysieke late gevolgen* hingen de maatoplossingen sterk af van de exacte fysieke beperking(en) en het type werktaken.

Burn-outklachten

Een ander artikel in het proefschrift ging over burn-outklachten.³²

Vermoeidheid en cognitieve klachten hangen samen met hogere scores op burn-outklachten en dat kan dus verwarring geven. Het is daarom belangrijk om uit te zoeken of iemand écht burn-outklachten door ervaringen in het werk heeft, of dat het beeld ontstaat door de vermoeidheid of cognitieve klachten als gevolg van de kanker(behandelingen). Dat vraagt dan namelijk een andere aanpak en andere vormen van ondersteuning.

In dit onderzoek zijn de hulpbronnen *autonomie en ondersteunende leiderschapsstijl* onderzocht; beide hangen samen met lagere scores op burn-outklachten.

³¹ Boelhouwer e.a. (2021b).

³² Boelhouwer e.a. (2022a).

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren

Verder bleek autonomie extra belangrijk, omdat hogere autonomie de samenhang tussen cognitieve klachten en burn-outklachten buffert, dus dat is extra gunstig.

Colofon

Voorwoord

Samenvatting

Achtergrond

- 1 Totstandkoming van de handreiking
- 2 Uitgangspunten van de handreiking
- 3 Late gevolgen van kanker(behandelingen) en werk
- 4 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van arbeidsdeskundigen
- 5 Ervaringen en praktijkvoorbeelden van werknemers

Bronnen

Bijlage 1 Voorbeelden van late gevolgen van kanker(behandelingen)

Bijlage 2 Belemmerende en bevorderende werkfactoren